

ЛЕГЕНЬКИЙ М. І.,кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри адміністративного
права і процесу

(Національний університет

«Львівська політехніка»)

УДК 342.9

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ ТА СТВОРЕННЯ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Розкриваються виняткова важливість Болонського процесу для розвитку європейської вищої освіти та актуальність приєднання до нього України. Аналізуються основні міжнародні нормативно-правові документи, які стали основою для створення, формування та розгортання Європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: Болонський процес, Європейський простір вищої освіти, міжнародні правові документи.

Раскрыты исключительная значимость Болонского процесса для развития европейского высшего образования и актуальность присоединения к нему Украины. Проанализированы основные международно-правовые документы, положенные в основу создания, формирования и расширения Европейского пространства высшего образования.

Ключевые слова: Болонский процесс, Европейское пространство высшего образования, международные правовые документы.

The exceptional importance of the Bologna process for the development of European higher education and the urgency of Ukraine's accession to it are revealed. The main international legal documents, which became the basis for creation, formation and deployment of the European Higher Education Area, are analyzed.

Key words: Bologna process, European Higher Education Area, international legal documents.

Вступ. Болонський процес є перспективною освітньою управлінсько-організаційною та методичною системою, покликаною забезпечити належний розвиток вищої освіти, який відповідатиме вимогам суспільства та Європейського Співтовариства, сприяти подоланню освітньої кризи та виступати в ролі освітнього підґрунтя європейської інтеграції. Вищезначена реальна та актуальна мета сприяла тому, що, починаючи з 1998 р., Європейське освітнє товариство активно консолідувалося задля реалізації освітньої концепції Болонського процесу – формування на перспективу загальноєвропейської системи вищої освіти, названої Зоною європейської вищої освіти, яка ґрунтується на спільності фундаментальних принципів її функціонування. Приєднання України до Болонського процесу та відповідне реформування і розвиток вищої освіти в нашій державі повною мірою відповідає загальноєвропейському вектору державного розвитку та суспільному прагненню реформувати вищу освіту, забезпечивши її відповідність національним, європейським та світовим стандартам.

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати основні міжнародні нормативно-правові документи, які стали основою для створення, формування та розгортання Європейського простору вищої освіти.

Результати досліджень. На загальноєвропейському рівні нормативну базу Болонського процесу становлять міждержавні документи, які мають характер угод, конвенцій, декларацій, комюніке тощо.

Передумовою інтеграційних європейських освітніх процесів стала «Конвенція про визнання кваліфікацій із вищої освіти в європейському регіоні», яка розроблена під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО і прийнята 11 квітня 1997 р. у Лісабоні [10]. Конвенцією встановлено порядок процедури визнання іноземних кваліфікацій. Структура, наділена правами визнавати іноземні кваліфікації, визначається національним законодавством. Це можуть бути як центральні, так і місцеві органи влади, а також визначені незалежні структури і вищі навчальні заклади. Сама процедура визнання дійсності визнання іноземного документа про освіту (нострифікація) регулюється національним законодавством і завершується або визнанням про повну, неповну відповідність або невідповідність іноземної кваліфікації національним стандартам.

Визначальним документом, покладеним в основу Болонського процесу, є, безумовно, Болонська декларація від 19 липня 1999 р., яку на той час підтримало 29 країн [1]. Цим документом визначено суть Болонського процесу, який полягає у налагодженні якнайтіснішого співробітництва між країнами та університетами Європи, метою якого є створення Європейського освітнього простору та основні його напрями, до яких віднесено:

- прийняття системи освітніх та наукових ступенів, які легко порівнюються між собою;
- запровадження двоциклової навчальної системи, що включає доступневий та післяступневий цикли (бакалавр і магістр);
- забезпечення академічної та студентської мобільності для адміністративного персоналу, наукових, науково-педагогічних працівників та студентів;
- запровадження кредитно трансферної системи (ЄКТС);
- сприяння європейському співробітництву у забезпеченні якості освіти;
- орієнтація на європейські виміри у вищій освіті.

У 2001 р. європейські міністри, відповідальні за вищу освіту, прийняли на зустрічі в м. Прага Комюніке «До Європейського простору вищої освіти» [2]. Зазначеним документом до шести вже сформованих Болонською декларацією цілей додано ще три:

- запровадження системи навчання впродовж життя;
- залучення до освітнього простору студентів як повноправних партнерів;
- підвищення привабливості європейської вищої освіти.

Важливим аспектом цього документу було рішення щодо розгортання положення про зрозумілість та відповідність освітніх ступенів шляхом розроблення загальної рамки кваліфікацій та запровадження зрозумілих і прозорих механізмів забезпечення якості вищої освіти шляхом акредитування.

13 вересня 2003 р. конференція міністрів, відповідальних за вищу освіту, прийняла в Берліні Комюніке «Створення Європейського простору вищої освіти» [3]. Конференція акцентувала на підвищенні соціального виміру Болонського процесу шляхом подолання гендерної та соціальної нерівностей у здобутті освіти та посиленні взаємозв'язку освіти і науки. Комюніке визначило пріоритети подальшого розвитку Болонського процесу, до яких віднесено:

- розвиток системи забезпечення якості вищої освіти, який має здійснюватись на університетському, національному та загальноєвропейському рівнях. При цьому передбачено, що, за принципом академічної автономії, відповідальність за забезпечення якості вищої освіти покладено на вищий навчальний заклад. На рівні національному має бути здійснено формування та функціонування відповідних органів та установ, відповідальних за забезпечення якості освіти, запровадження системи атестації та акредитації як освітніх програм, так і навчальних закладів загалом і, зрештою, забезпечення міжнародного партнерства і співробітництва. Європейський рівень передбачав створення погодженої системи стандартів, процедур і керівних принципів;
- імплементацію двоступеневої системи вищої освіти та створення загальної рамки кваліфікацій;

- розвиток академічної мобільності;
- запровадження системи кредитів ЄКТС, надання їй функцій не лише трансферу, а і акумулювання навчальних досягнень;
- взаємовизнання ступенів шляхом запровадження системи зрозумілих та взаємовідповідних ступенів;
- розвиток академічної автономії з урахуванням студентів як повноправних партнерів освітнього процесу;
- сприяння європейського виміру у вищій освіті, який включає подолання мовної різноморідності, розроблення додаткових модулів і курсів з європейським контекстом, розроблення інтегрованих навчальних програм та поширення програм подвійних дипломів;
- необхідність збільшення привабливості та відкритості вищої освіти, зокрема, шляхом залучення студентів третіх країн та транснаціонального обміну у сфері вищої освіти;
- розгортання системи вищої освіти, спроможної забезпечити навчання протягом життя.

Врешті-решт, Комюніке формулює ще одну мету Болонського процесу, яка полягає у максимальному тісному інтегруванні Європейського простору вищої освіти з Європейським дослідницьким простором.

Наступним європейським міждержавним документом, спрямованим на подальше розгортання Болонського процесу, стало Комюніке «Європейський простір вищої освіти – досягнення цілей», прийняте 19–20 травня 2005 р. у м. Берген Конференцією міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти [4].

Документом проаналізовано наявні досягнення, до яких віднесено широкомасштабне запровадження дворівневої системи ступенів та затвердження Загальної рамки кваліфікацій Європейського освітнього простору, запровадження системи забезпечення якості і широке запровадження у національну практику європейських принципів взаємовизнання ступенів і термінів навчання. Також Конвенцією визначено пріоритети подальшого розвитку і становлення Європейського освітнього простору, до яких віднесено: посилення взаємозв'язку вищої освіти і науки; посилення соціального виміру вищої освіти; забезпечення академічної мобільності; посилення привабливості Європейського освітнього простору та співпраця з іншими регіонами світу. Перспективними завданнями Болонського процесу визначено: розгортання Європейського освітнього простору на основі принципів якості та прозорості; розбудову Європи знань, з огляду на загальноєвропейську культурну спадщину та культурну різноманітність; посилення відповідальності європейських держав за вищу освіту; забезпечення академічної автономії вищих навчальних закладів та визначення ключовим моментом взаємовизнання ступенів і термінів навчання.

Ця Конференція була знаковою для нашої країни, оскільки саме на ній було прийнято рішення про приєднання України до Болонського процесу, а міністр освіти С.М. Ніколаєнко від імені держави підписав Болонську декларацію.

Конференція міністрів європейських країн, відповідальних за сферу вищої школи, яка відбулася 16–19 травня 2007 р. у Лондоні, прийняла Комюніке «У напрямі до Європейського простору вищої освіти: відповідаючи на виклики глобалізації» [5].

У документі звернено увагу на проблеми імплементації Болонського процесу та визначено її основні принципи, до яких віднесено:

- демократію, інституційну автономію, академічну свободу і забезпечення рівних можливостей у здобутті вищої освіти;
- забезпечення сумісності національних систем вищої освіти з урахуванням їх різноманітності;
- становлення вищих начальних закладів як центрів ідентифікації та передачі суспільних цінностей;
- підготовку студентів до життя та кар'єрного зростання в демократичному суспільстві;
- недопущення дискримінації та рівного доступу до вищої освіти.

Комюніке визначило подальшими пріоритетами покращення мобільності студентів і персоналу, запровадження національних програм соціального виміру вищої освіти, необхід-

ність посилення інформування щодо стану академічної мобільності та соціального виміру вищої освіти в європейських країнах, покращення працевлаштування випускників вищих навчальних закладів та удосконалення якісного аналізу стану запровадження пріоритетів Болонського процесу.

Комюніке Конференції європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту «Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі» прийнято 28 та 29 квітня 2009 р. у м. Льовені та м. Лувен-ла Нев [6].

Документом підбито підсумки досягнень та визначені стратегічні цілі розбудови європейського освітнього простору на наступне десятиріччя. Важливими аспектами рішення стало підкреслення творчості та інноваційності процесу становлення Європи знань і його виняткове значення для розвитку суспільства загалом, а отже, віднесення інвестування в освіту – до найвищого суспільного пріоритету. Вже розгорнуту проблему студентської мобільності доповнено вимогою до забезпечення студентоцентрованого навчання. Окрім того, Комюніке вказує на державну відповідальність за стан вищої освіти в країні та необхідність активної участі персоналу і студентства вищих навчальних закладів у реформуванні освіти.

У документі підтверджена актуальність цілей Болонського процесу, визначена попередніми документами, однак не всі вони були повною мірою і належним чином реалізовані, що потребуватиме додаткових зусиль у наступному десятилітті, яке має проходити під гаслом «Навчання для майбутнього». Пріоритетні документи, залишаючись, як правило, незмінними, наповнені специфічним змістом. Так, соціальний аспект вищої освіти розглядається як вимога представлення в студентському корпусі усього різноманіття європейського населення. Забезпечення навчання впродовж життя має здійснюватися шляхом налагодження стабільного партнерства між відповідними державними органами, вищими навчальними закладами, науково-педагогічними працівниками, студентами та роботодавцями при загальній відповідальності держави. Поліпшення працевлаштування розглядається шляхом формування наскрізних компетентностей у майбутніх фахівців, залучення їх до різноманітних форм практики та навчання на робочому місці. Ключовими моментами студентоцентрованості навчання визначено постійний перегляд та удосконалення навчальних програм, поліпшення якості їх викладання та розширення освітніх можливостей для кожного студента. Посилення інноваційності освіти та науки визначено суспільним пріоритетом при цьому особлива увага звертається на якість докторських програм, їх міждисциплінарний характер у поєднанні із заохочувальними заходами щодо молодих науковців. Потребує подальшого розвитку мобільність як студентів, так і персоналу. При цьому передбачено, що до 2020 р. кожен п'ятий студент протягом навчання має пройти додаткове навчання чи стажування за кордоном. Особлива увага приділена необхідності постійного моніторингу процесу формування європейського освітнього простору на всіх його напрямках, багатовимірність та прозорість цього моніторингу. І, що важливо, практично вперше приділено увагу державному фінансуванню вищої освіти, яке має залишатися основним пріоритетом у поєднанні з пошуком нових джерел фінансування.

Будапештсько-віденська декларація, ухвалена 12 березня 2010 р., офіційно проголосила функціонування Європейського простору вищої освіти, який ґрунтується на довірі, співпраці та повазі до різноманітних культур, традицій, систем і мов вищої освіти [7]. Провідними напрямками подальшого розгортання Європейського освітнього простору визначено реформування багатоступеневої системи навчання та відповідних освітніх програм, забезпечення якості надання освітніх послуг, взаємовизнання кваліфікацій, академічну мобільність та соціальний вимір вищої освіти. Провідним принципом формування Європейського освітнього простору проголошено академічну свободу та автономію вищих навчальних закладів, поєднані з їх відповідальністю за якість вищої освіти. Концептуальним аспектом документу є визнання, що лише розвиток, розширення та зміцнення європейського освітнього та наукового простору є запорукою успішного реагування на виклики часу. Отже, підкреслено обов'язок держав забезпечувати якісну вищу освіту, застосовуючи різноманітні ресурси.

Бухарестське комюніке «Використання нашого потенціалу з найбільшою користю: консолідація Європейського простору вищої освіти», прийняте 26–27 квітня 2013 р., проана-

лізувало стан розгортання та запровадження Болонського процесу за весь попередній період та стратегію його подальшого розгортання на перспективу [8].

Розвиток вищої освіти Комюніке розглядає як єдину можливість подолання фінансово-економічної кризи, яку переживає Європа, і саме тому інвестування у вищу освіту нині актуальне, як ніколи, оскільки воно є, по суті, інвестуванням у майбутнє.

Аналіз здійснених заходів офіційно підтверджують, що Болонський процес змінив обличчя вищої школи в Європі. Національні освітні системи стали порівнюваними і взаємодоступними. Система забезпечення якості вищої освіти стає дедалі більш поширеною і надійною. Академічна мобільність дає студентам змогу користуватися більшим спектром освітніх послуг. Все це свідчить про наближення до мети повномасштабного запровадження та розгортання Європейського освітнього простору. Однак зазначений процес необхідно продовжувати, розширювати та поглиблювати, що потребуватиме значних спільних зусиль. Ці зусилля мають бути спрямованими на забезпечення якісної вищої освіти для всіх, покращення можливостей працевлаштування випускників та посилення академічної і навчальної мобільності. Особливу увагу звернуто на відповідальність держав щодо фінансування та урядування у вищій освіті. При цьому урядування та управління в освіті на всіх рівнях має бути більш структурованим і прозорим, здійснюватися на принципах академічної свободи.

Комюніке визначило основні пріоритети на подальший період, до яких віднесло необхідність розширення загального доступу до освіти та підвищення відсотку його успішного завершення, підвищення здатності випускників до працевлаштування, запровадження національних рамок кваліфікацій, перегляду національних законодавств на користь їх повної відповідності вимогам Лісабонської конвенції.

Наступна, дев'ята конференція Міністрів, які відповідають за вищу освіту в країнах Європейського освітнього простору, відбулася в Єревані 14–15 травня 2015 р.

Конференція визначила найголовнішими здобутками попереднього періоду розгортання структурованої співпраці між країнами-учасниками Болонського процесу, а також такий рівень розбудови Європейського простору вищої освіти, який надає можливість до розгортання діалогу з вищими регіонами світу. Водночас зазначено, що реалізація структурних реформ здійснюються нерівномірно, а наявні інструменти реформування не завжди використовуються. До об'єктивних причин зазначеного віднесено посилення локальних конфліктів, імміграцію та демографічні зміни, які обов'язково треба враховувати в політиці академічної мобільності. Окрім того, особливої уваги потребує академічна мобільність здобувачів педагогічної освіти, з огляду на ту надважливу роль, яку вони будуть відігравати в освіті майбутніх поколінь європейців.

Конференцією ухвалено нові Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти в Європейському просторі вищої освіти, Європейські підходи до забезпечення якості спільних програм вищої освіти, а також нова версія Довідника користувача ЄКТС.

За результатами Конференції прийнято Єреванське комюніке, яке основними пріоритетами розбудови Європейського освітнього простору в рамках Болонського процесу на період до 2018 р. визнало покращення якості та відповідності вищої освіти, готовності випускників до працевлаштування, розширення доступу до вищої освіти, зокрема в контексті демографічних змін, міграції та військових конфліктів, а також подальше впровадження погоджених раніше структурних реформ вищої освіти [9]. До першочергових завдань Комюніке віднесло:

- перегляд стандартів та керівних принципів забезпечення якості вищої освіти в Європейському освітньому просторі;
- дотримання європейського підходу до забезпечення якості спільних програм;
- включення кваліфікацію короткого циклу в загальну систему кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти;
- забезпечення державного контролю щодо справедливого доступу до вищої освіти і першого циклу зокрема;
- перегляд національних законодавств із метою повного дотримання Лісабонської конвенції;

- перегляд національних рамок кваліфікацій на предмет їх відповідності вимогам Болонського процесу;
- поширення академічної мобільності персоналу з урахуванням рекомендацій Конференції, зокрема, сприяння перенесенню грантів та позик;
- розгортання соціального виміру вищої освіти шляхом поширення інклюзивної освіти;
- забезпечення автоматичного визнання кваліфікацій інших країн Європейського освітнього простору.

Наступну конференцію планують провести в 2018 р. в Парижі.

Висновки. Таким чином, вважаємо за необхідне зазначити, що загальноєвропейська нормативно-правова база Болонського процесу сформована у вигляді угод конвенцій, декларацій та комюніке, повною мірою визначає засади, принципи, пріоритети, організаційні та змістовні форми зазначеного процесу і слугує відповідною базою для його запровадження у країнах-учасниках. Також є всі підстави твердити про здійснення важливих кроків на шляху адаптації вітчизняного законодавства до вимог Болонського процесу та Європейського освітнього простору вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint declaration of the European Ministers of Education [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf.
2. Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher Education in Prague on May 19th 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ehea.info/Uploads/Declarations/PRAGUE_COMMUNIQUE.pdf.
3. Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Berlin_Communique1.pdf.
4. The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19–20 May 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Bergen_Communique1.pdf.
5. London Communiqué “Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world”, 18 May 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/London_Communique18May2007.pdf.
6. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009.pdf.
7. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Budapest-Vienna_Declaration.pdf.
8. Bucharest Communiqué «Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area», Bucharest, on 26 and 27 April 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.ehea.info/Uploads/\(1\)/Bucharest%20Communique%202012\(1\).pdf](http://www.ehea.info/Uploads/(1)/Bucharest%20Communique%202012(1).pdf).
9. Yerevan Communiqué Final Version [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.05.15_Ministerial_Conference/Yerevan%20Communique.pdf.
10. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_308.
11. Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна – Болонья – Саламанка – Прага – Берлін – Берген) / За ред. С.М. Ніколаєнка. Упор.: В.Д. Шинкарук, Я.Я. Болюбаш, І.І. Бабин, В.В. Грубінко, М.Ф. Степко. – К.: Вид-во Дельта, 2007. – 53 с.

